

DE PROFESSIONALISERING VAN DE BRUSSELSE POLITIE IN DE NEGENTIENDE EEUW : ZEDENPOLITIE EN DE CONTROLE OP PROSTITUTIE (1844-1914)

- *Jonas Maas & Pieter Leloup* -

De internationale ophef rond de zogenaamde handel in blanke slavininnen (1880-1881) legde een schaduw over de Brusselse zedenpolitie. Beschuldigingen van corruptie, nalatigheid en medeplichtigheid aan minderjarige prostitutie ondermijnden de legitimiteit van deze gespecialiseerde politie-eenheid, en leidden tot fundamentele vragen over de regulering van prostitutie in het 19e-eeuwse Brussel. Dit artikel plaatst deze schandalen binnen de bredere context van de gereguleerde prostitutie en het functioneren van de zedenpolitie. Het onderzoekt hoe deze eenheid opereerde in een politiek en sociaal klimaat waarin publieke moraal en stedelijke orde steeds vaker met elkaar in conflict kwamen. Door de toenmalige gebeurtenissen te ontrafelen, verduidelijkt deze studie hoe de Brusselse autoriteiten worstelden met het zoeken naar de balans tussen morele orde, volksgezondheid en controle.

I. Inleiding

On dit que la prostitution est un mal nécessaire. Quoi qu'il on soit, le remède le plus efficace contre ce mal réside tout simplement dans les moyens de surveillance. Les hommes de police ayant pour mission de surveiller les femmes qui ne vivent que de galanterie, sont quelquefois dépaysés et marchent à tâtons, surtout lorsqu'ils débutent dans ces fonctions. Afin de prévenir des erreurs, nous croyons que quelques conseils peuvent être utiles aux non-initiés que leur service commande d'approcher des femmes de mauvaises mœurs.¹

Al in het eerste nummer van het politievakblad *Le Policeman*, dat verscheen op 13 maart 1902, wijdde de redactie een uitgebreid stuk aan *la police des mœurs*, de zedenpolitie, en de aanpak van prostitutie in de Belgische hoofdstad. Het stuk getuigde van de grote morele afkeuring en vrees die destijds bestond ten aanzien van sekswerk, en hoe de politiecontrole moest worden georganiseerd. De agenten van de zedenpolitie werden er toe aangemaand voorzichtig en professioneel tewerk te gaan bij het observeren, benaderen en aanspreken van vermeende prostituees. Zij zouden immers iedere kans aangrijpen om het werk van de agenten te bemoeilijken. Het artikel onderstreepte zo meteen de belangrijke rol van de lokale zedenpolitie in het surveilleren en reguleren van sekswerk in een grootstad als Brussel. Het zou niet bij deze ene publicatie blijven: in de daaropvolgende jaren kwam het politievakblad nog meermaals terug op de successen en mis-

lukkingen van de Brusselse zedenpolitie in haar pogingen om prostitutie te controleren.²

Ook vandaag, meer dan honderd jaar na die publicaties in het politievakblad, blijft het thema van de regulering van sekswerk geregeld terugkomen op de nationale en lokale beleidsagenda en in het dagelijkse politiewerk. Op 3 mei 2024, bijvoorbeeld, keurde het Belgisch parlement de arbeidswet voor sekswerkers onder contract goed, waardoor ze op een betere sociale bescherming kunnen rekenen. Maar ook vandaag zoekt het Brusselse stadsbestuur nog steeds naar het aangewezen evenwicht tussen beteugelen en gedogen van het fenomeen, blijkt uit recente voorbeelden uit de Brusselse Alhambrawijk.³ In het kader van de strijd tegen mensenhandel zorgen grootschalige politieacties voor het gelijktijdig sluiten van tientallen bordelen in de hoofdstad.⁴ Nieuw is deze aanpak allerminst: dat zal dit artikel aantonen aan de hand van de vele bijdragen in *Le Policeman* en discussies in de Brusselse gemeenteraad over dit vraagstuk rond de overgang van de negentiende naar de twintigste eeuw. Net als in andere Europese steden was prostitutie ook in Brussel in die periode het onderwerp van verwoede pogingen van lokale overheden om sekswerk te controleren, door een combinatie van een gedoogbeleid voor bordelen met verplichte registratie en medische controles enerzijds – het zgn. 'reglementarisme' – en het geografisch insluiten van prostitutieactiviteiten binnen goed gecontroleerde stadsbuurten anderzijds.⁵

In de aanpak van prostitutie was historisch gezien een belangrijke rol weggelegd voor lokale politiediensten.⁶ Dit liep parallel met een bredere

1. LE POLICEMAN, *La Police des Mœurs*, 1(1), 13 mars 1902.

2. Zie LE POLICEMAN, *Affaires des Mœurs*, 1(11), 4 septembre 1902; LE POLICEMAN, *Différentes classes qu'il faut établir dans la population des prostituées*, 3(6), 6 février 1904; LE POLICEMAN, *Différentes classes qu'il faut établir dans la population des prostituées*, 3(7), 13 février 1904.

3. *Prostitutiehôtel Studio Europe sluit definitief de deuren*, website Bruzz, <<https://www.bruzz.be/samenleving/prostitutiehôtel-studio-europe-sluit-definitief-de-deuren-2023-06-22>>, geconsulteerd op 11 december 2024.

4. *Dertig bordelen verzegeld in Brusselse Brabantwijk: "De meisjes werkten dag en nacht"*, website VRTNWS, <<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2023/09/27/25-verdachten-uit-prostitutiemilieu-gearresteerd-tijdens-onderzoek/>>, geconsulteerd op 11 december 2024.

5. Voor Antwerpen in deze periode, zie bijvoorbeeld MARGO DE KOSTER, "Prostitutie en politie in Antwerpen, eind negentiende, begin twintigste eeuw", *Tijd-Schrift* 8 (3), 2018, p. 38-51.

6. PAULA BARTLEY, *Prostitution, prevention and reform in England, 1860-1914*, London, 2000.

beweging van professionalisering van de publieke politie, die zowel in België⁷ als elders in Europa⁸ intensiverde naarmate de negentiende eeuw vorderde. Er werd sterk geïnvesteerd in nationale en grootstedelijke politiediensten, met aandacht voor betere lonen, uitrusting, opleiding en waar nodig specialisatie door het oprichten van afdelingen als de zedenpolitie. Vooral deze laatste speelde in een stad als Brussel een belangrijke rol in het surveilleren van getolereerde én clandestiene prostitutie, maar bleef niet vrij van kritiek en zou uiteindelijk ook weer verdwijnen. De zedenpolitie kwam in negentiende-eeuwse Europese landen en steden veelal tot stand binnen een systeem van overheidsregulering van prostitutie.⁹ Binnen dit stelsel van reglementarisme, dat sinds de late achttiende eeuw opgang maakte naar Frans model, werden getolereerde prostituees door lokale besturen aan strikte administratieve, medische en politionele controle onderworpen.¹⁰ De oprichting van een gespecialiseerde zedenpolitie in een stad als Brussel, die met heel eigen sociale en stedelijke problemen werd geconfronteerd, gaf een handhavende invulling aan beleidsmaatregelen om ‘nieuwe’ stedelijke uitdagingen aan te pakken. Het beschermen van de burgerlijke morele orde via een instelling als de zedenpolitie, tegen bevolkingsgroepen zoals prostituees die deze bedreigden, paste binnen dat streven.

Het voorbeeld illustreert alvast hoe, in lijn met de recente bevindingen van Hofman, Rodríguez

García en Vanhees, de geschiedenis van het ‘uitwisselen van seks voor geld of goederen’ ontegensprekelijk was verbonden met de uitbouw van politiekorpsen en aspecten van verstedelijking.¹¹ De voorbije decennia nam het sociaalhistorisch en criminologisch onderzoek naar de regulering van en het toezicht op negentiende- en vroeg-twintigste-eeuwse vormen van prostitutie dan ook zowel internationaal als voor België toe.¹² Niet geheel toevallig vond deze groeiende interesse in de geschiedenis van sekswerk plaats in het verlengde van groeiende aandacht voor de plaats en rol van vrouwen – en gender – in de geschiedenis in het algemeen, en in de geschiedenis van criminaliteit, politie en justitie in het bijzonder.¹³

Met deze historisch-criminologische bijdrage staan we stil bij diverse van bovenstaande aspecten. We gaan daarvoor in op de negentiende-eeuwse professionalisering van de Brusselse (zeden)politie in relatie tot de aanpak van het fenomeen van de prostitutie. We vertrekken vanuit de vraagstelling hoe het beleid en de aanpak van prostitutie evolueerden in Brussel doorheen de negentiende eeuw, en daarbij aansluitend welke rol de Brusselse zedenpolitie speelde in het toezicht op het fenomeen. Om die vragen te beantwoorden, deden we een beroep op een specifieke set aan historische documenten en data: gemeenteverslagen en politieverordeningen van de stad Brussel, wetgeving en parlementaire stukken voor de betreffende periode. Dit bronnenmateriaal werd verder aan-

7. MARGO DE KOSTER, “Politieoptredens en het dagelijks ordenen van de stad Antwerpen, eind negentiende - begin twintigste eeuw”, in MARGO DE KOSTER, BERT DE MUNCK & HILDE GREEFS (eds.), *Werken aan de stad: stedelijke actoren en structuren in de Zuidelijke Nederlanden, 1500-1900: liber alumnorum Catharina Lis en Hugo Soly* (Vol. 4), Brussel, 2011, 251-268.

8. JEAN-MARC BERLIÈRE, *La police des mœurs sous la Troisième République*, Paris, 1992; CLIVE EMSLEY, “Police, maintien de l’ordre et espaces urbains: une lecture anglaise”, *Revue d’histoire moderne et contemporaine* 50(1), 2003, 5-12.

9. JULIA ROOS, *Weimar through the Lens of Gender: Prostitution Reform, Woman’s Emancipation, and German Democracy, 1919-1933*, Michigan, 2010.

10. PIETER VANHEES, “De tirannie van de regels (1830-1918)”, in ELWIN HOFMAN, MAGALY RODRÍGUEZ GARCÍA & PIETER VANHEES (eds.), *Seks voor geld. Een geschiedenis van de prostitutie in België*, Amsterdam, 2022, 105-139.

11. ELWIN HOFMAN, MAGALY RODRÍGUEZ GARCÍA, PIETER VANHEES, “Inleiding. De lotgevallen van Anne-Marie”, in ELWIN HOFMAN, MAGALY RODRÍGUEZ GARCÍA & PIETER VANHEES (eds.), *Seks voor Geld. Een geschiedenis van prostitutie in België*, Amsterdam, 2022, 10.

12. Zie bv. MAGALY RODRÍGUEZ GARCÍA, “Ideas and practices of prostitution around the world”, in PAUL KNEPPER & ANJA JOHANSEN (eds.), *The Oxford handbook of the history of crime and criminal justice*, New York, 2016, 132-154; GUILLAUME CATOIRE, *Médicalisation et contrôle de la prostitution: le cas de la ville de Bruxelles et de son agglomération de 1918 à 1930*, Université catholique de Louvain, 2017.

13. CHRISTINE MACHIELS, *Les Féminismes et la prostitution (1860-1960)*, Rennes, 2016; MANON VAN DER HEIJDEN, “Women and crime, 1750-2000”, in PAUL KNEPPER & ANJA JOHANSEN (eds.), *The Oxford handbook of the history of crime and criminal justice*, New York, 2016, 250-267.

La Police des Mœurs

On dit que la prostitution est un mal nécessaire. Quoi qu'il en soit, le remède le plus efficace contre ce mal réside tout simplement dans les moyens de surveillance. Les hommes de police ayant pour mission de surveiller les femmes qui ne vivent que de galanterie, sont quelquefois dépaysés et marchent à tâtons, surtout lorsqu'ils débutent dans ces fonctions. Afin de prévenir des erreurs, nous croyons que quelques conseils peuvent être utiles aux non-initiés que leur service commande d'approcher des femmes de mauvaises mœurs. A l'égard des filles de basse classe, on ne doit pas redouter d'appliquer le règlement dans toute sa rigueur. Mais il n'en est pas ainsi avec les femmes du monde, celles qui ont l'extérieur décent et portent une toilette des plus élégante. Ce fait est pénible à constater, mais il importe cependant d'en tenir compte. Cette surveillance est souvent difficile pour la police. Parmi les femmes de cette dernière catégorie, il s'en trouve qui tirent leur origine de la bonne bourgeoisie et même de plus haut. Par leur descendance, elles peuvent exercer une grande action sur certains personnages de rang supérieur avec lesquels il serait plutôt désirable de ne pas entrer en conflit. Il est évident qu'on ne saurait

Fragment van artikel over de Brusselse zedenpolitie in het eerste nummer van het tijdschrift Le Policeman. Bron: Stadsarchief Brussel.

gevuld met inzichten uit de wetenschappelijke literatuur. Met die literatuurstudie beogen we in dit artikel een stand van zaken op te maken over wat geweten is over de gespecialiseerde werking van de Brusselse zedenpolitie – onder meer in het licht van de aangehaalde discussies over sekswerk in het huidige Brussel en een recente historische studie over het ontstaan van politiezone PolBru in 2002.¹⁴ Zo proberen we licht te werpen op het lokale beleid en politieoptredens ten aanzien van prostitutie, waarbij concrete instructies, reglementen en verslagen duidelijk weergeven hoe de politie haar taken precies uitvoerde. Als beginpunt nemen we de invoering van het reglement van 18 april 1844 in Brussel, waarmee het stelsel van het reglementarisme officieel werd ingevoerd in de hoofdstad. Dit laat eveneens toe om de totstandkoming en de werking van de Brusselse zedenpolitie te analyseren binnen dit bestek en na te gaan hoe de regulering en het toezicht van de prostitutiesector verder verliep doorheen de eeuw. We eindigen aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog, wanneer de schandalen omtrent minderjarige vrouwenhandel in 1904 resulteerden in een internationale conventie ter bestrijding van deze zgn. ‘handel in blanke slavinnen’, maar werpen in een epiloog nog kort een blik op de daaropvolgende periode waarin de zedenpolitie haar einde kende.

Deze bijdrage is als volgt ingedeeld. Na deze inleiding worden in dit artikel de evolutie van het politieapparaat in België in het algemeen en te Brussel in het bijzonder besproken. Daaropvolgend legt het de focus op prostitutie en de wijze waarop overheden het fenomeen doorheen de negentiende eeuw wensten te controleren en al

dan niet verbieden of inperken. Vervolgens komt het reglementarisme ter regulering van prostitutie aan bod, met aandacht voor elk van haar drie pijlers: de inrichting van officiële bordelen en gelegenhedenbordelen, de medische controles en de oprichting en rol van de zedenpolitie. In een tweede deel wordt door middel van een *case study* de stad Brussel bestudeerd, meer specifiek op welke manier prostitutie gereguleerd werd, en het aandeel en de evolutie van de zedenpolitie het toezicht houden op prostitutie binnen dit bredere beleidsraamwerk. In het besluit wordt afgesloten met een kritische beschouwing van de reglementering en controle van prostitutie door de zedenpolitie te Brussel, in relatie met bredere processen van negentiende-eeuwse stedelijke ontwikkeling en professionalisering van de politie.

II. Professionalisering van de politie in de negentiende eeuw

De wetenschappelijke interesse naar de moderne geschiedenis van politie in België kwam voornamelijk sinds het begin van de eenentwintigste eeuw in een stroomversnelling terecht.¹⁵ Daar waar eerdere studies veelal in opdracht van politie of door amateurhistorici werden uitgevoerd, enkele uitzonderingen niet te na gesproken¹⁶, nam een meer academische belangstelling eerder pas de laatste decennia toe. De verwetenschappelijking van dit onderzoeksdomein volgde daarmee op tendensen die soms al vroeger en in verschillende snelheden in landen als Frankrijk, Nederland, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten konden worden waargenomen.¹⁷ In de politiegeschiedschrijving

14. PIETER LELOUP, MICHEL GOOVAERTS, SARAH GOESAERT, JONAS MAAS, FEMKE LENJOU & MARC COOLS (eds.), *PolBru 20 ans: du passé au présent = PolBru 20 jaar: toen en nu*, Antwerpen, 2022.

15. Voor een bibliografisch overzicht van de belangrijkste werken, zie JONAS CAMPION, MARGO DE KOSTER, LUC KEUNINGS, BENOÎT MAJERUS, XAVIER ROUSSEAU & FRANÇOIS WELTER, “L'appareil policier en Belgique (1830-2010)”, in MARGO DE KOSTER, DIRK HEIRBAUT & XAVIER ROUSSEAU (eds.), *Tweehonderd jaar justitie: historische encyclopedie van de Belgische justitie*, Brugge, 2015, 416-419.

16. CYRILLE FIJNAUT, *Een kleine geschiedenis van de huidige organisatie van het Belgische politiewezen*, Antwerpen, 1995; LUC KEUNINGS, “De geschiedenis van het Brusselse politiekorps (van 1831 tot 1914)”, *Driemaandelijks Tijdschrift van het Gemeentekrediet van België* 37(145), 1983, 147-181; LODE VAN OUTRIVE, YVES CARTUYVELS & PAUL PONSAAERS, *Sire, ik ben ongerust. Geschiedenis van de Belgische politie 1749-1991*, Leuven, 1992.

17. CLIVE EMSLEY, *Gendarmes and the state in nineteenth-century Europe*, Oxford, 1999; JEAN-MARC BERLIÈRE & RENÉ LEVY, *Histoire des police en France. De l'ancien régime à nos jours*, Paris, 2013; GIJUS MEERSHOEK, *De geschiedenis van de Nederlandse politie*, Amsterdam, 2007; LUC KEUNINGS, *Des polices si tranquilles. Une histoire de l'appareil policier au XIXe siècle*, Louvain-La-Neuve, 2009; ERIC MONKKONEN, *Police in urban America, 1860-1920*, New York, 1981.

bestaan verschillende interpretaties over de oorzaken, opkomst en rol van de 'nieuwe' moderne politie, naast discussies over (dis)continuïteiten in het politiewerk en de -functie bij de overgang van het vroegmoderne naar moderne tijdperk.¹⁸ In het algemeen zijn deze benaderingen in te delen in wat wordt begrepen als de 'orthodoxe' en 'revisi-onistische' visies op de wijze waarop, en waarom, de moderne politie tot stand is gekomen.¹⁹ Terwijl in de conservatieve benadering het lineaire, teleologische verloop van een weinig professionele naar een moderne, efficiënte politieorganisatie wordt benadrukt, wijzen revisionistische historici in de eerste plaats op het belang van klassenverhoudingen in de meer conflictueuze uitbouw van een politie gericht op het beschermen van de openbare orde en politieke stabiliteit. Ondanks deze verschillende interpretaties heerst wel meer wetenschappelijke consensus over de vaststelling dat het politiesysteem in Europa en Noord-Amerika sinds de negentiende eeuw geleidelijke verschuivingen heeft doorgemaakt op het gebied van specialisatie, rekrutering en opleiding, zo ook in België.²⁰

Binnen de bestaande politieliteratuur heerst algemene consensus dat twee liberale grondprincipes de leidraad vormden in de organisatie en ontwikkeling van dit politieapparaat sinds de Belgische onafhankelijkheid.²¹ Beide golden als tegengewicht tegen de autoritaire excessen waarmee Europa voordien te kampen had gekregen. Naast het belang van een uitvoerige parlementaire controle op de veiligheidsdiensten voorzag het systeem eveneens in een gedecentraliseerd

bestuur onder leiding van de burgemeester voor wat de lokaal georganiseerde diensten betrof. Daarmee vertoonde de Belgische veiligheids- en politiestructuur historisch gezien diverse sporen uit zowel de Franse als Nederlandse periode, met instellingen als de Veiligheid van de Staat, de gendarmerie en een lokaal ingerichte politie en burgerwacht. Na de onafhankelijkheid zou het politiebestedel doorheen de negentiende eeuw voortdurend uitbreiden, al verliep deze ongelijk over de verschillende diensten. Het was bijvoorbeeld vooral de gendarmerie die in een poging tot centralisering en militarisering steeds meer als de belangrijkste openbare ordehandhaver ging optreden ten nadele van het leger en de burgerwacht.²² Daarnaast kwam de organisatie van een effectieve en efficiënte lokale politie vooral in de kleinere steden en gemeenten slechts met moeite van de grond, al vertoonden de diensten ook in de grotere steden gelijkaardige problemen.²³ Zo bestond de Brusselse politie in 1831 uit minder dan 40 personeelsleden voor het verzekeren van de veiligheid van meer dan 100.000 inwoners.²⁴ Het politietoezicht werd daarom mede uitgeoefend door hulptroepen als nachtwakers, stadswachten en brandweermannen, maar bleef daarnaast ver ontoereikend met amper enige vorm van specialisatie. Nochtans raakten de bevoegdheden van de Brusselse politie aan heel wat domeinen van het openbaar leven in de hoofdstad, zoals in 1831 opgelijst door het toenmalige Brusselse stadsbestuur: het verzekeren van de openbare orde en rust, de volksgezondheid, het toezicht houden op en controleren van de prostitutie, het surveilleren

18. TOM VAN DEN BROECK & MARGO DE KOSTER, "Van 'politie van de miserie' tot 'miserie van de politie': een beknopte geschiedenis van het Belgische politiebestedel tot de aanloop naar de politiehervorming", in SOFIE DE KIMPE & TOM VAN DEN BROECK (eds.), *Blauw: een handboek over de politie, haar functie, werking en organisatie*, Brugge, 2023, 27-88.

19. ROBERT REINER, *The politics of the police*, Oxford, 2010.

20. LUC KEUNINGS, *Des polices si tranquilles*; GIJUS MEERSHOEK, *De geschiedenis van de Nederlandse politie*, Amsterdam, 2007; ERIC MONKKONEN, "A Disorderly People? Urban Order in the Nineteenth and Twentieth Centuries", *The Journal of American History*, 68(3), 1981, 539-559.

21. JONAS CAMPION, MARGO DE KOSTER, LUC KEUNINGS, BENOÎT MAJERUS, XAVIER ROUSSEAU & FRANÇOIS WELTER, "L'appareil policier en Belgique (1830-2010)", 386.

22. LUC KEUNINGS, *Des polices si tranquilles*; LODE VAN OUTHRIE, YVES CARTUYVELS & PAUL PONSARS, *Sire, ik ben ongerust*, Leuven, 1992.

23. JONAS CAMPION, MARGO DE KOSTER, LUC KEUNINGS, BENOÎT MAJERUS, XAVIER ROUSSEAU & FRANÇOIS WELTER, "L'appareil policier en Belgique (1830-2010)", 387-388.

24. LUC KEUNINGS, BENOÎT MAJERUS & XAVIER ROUSSEAU, "L'évolution de l'appareil policier en Belgique (1830-2002)", in DIRK HEIRBAUT, XAVIER ROUSSEAU & KAREL VELLE (eds.), *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*, Brugge, 2004, 274.

van landlopers en bedelaars, het bewaken van het Brusselse kanaal en zijn bekken, van de hoofd- en secundaire wegen, naast het uitoefenen van administratieve taken.²⁵

Ondertussen breidden evenwel de verantwoordelijkheden van lokale besturen op het gebied van ordehandhaving steeds verder uit via allerlei gemeentelijke verordeningen. Het was vooral in de grootstedelijke centra dat hun macht meer dan ooit tevoren symbool kwam te staan voor de lokale autonomie. Doordat de stedelijke overheden zoals te Brussel steeds meer lokale verordeningen of politiewetten uitvaardigden, raakte de politie betrokken bij de regulering van zowat alle mogelijke aspecten daarvan.²⁶ Zo verwierf deze laatste een geprivilegieerde plaats in de bestuurlijke praktijk, doordat ze werd ingeschakeld in de bestrijding van stedelijke wanorde en toezicht op het stedelijke leven. Omdat ze vaker een beroep deden op de eigen politiekorpsen voor de ordehandhaving zouden de grootstedelijke burgemeesters, in naam van de gemeentelijke autonomie, zich dan ook dikwijls verzetten tegen elke vorm van centralisering, of het optreden van het leger of de gendarmerie op hun grondgebied, zo ook te Brussel.²⁷ Uiteindelijk kwamen preventie, patrouillering en misdaadbestrijding steeds meer centraal te staan in de politiefunctie.

Ondanks problemen inzake personeelsomvang en doeltreffendheid van het politietoetreden, ging Brussel steeds vaker model staan voor de uitbouw van de politie in andere Belgische steden. Vanaf

1840 trachtte het stadsbestuur via allerlei maatregelen de efficiëntie van en het vertrouwen in de politie te vergroten, met succes.²⁸ Een opvallende tendens was de specialisatie en de taakverdeling, die bij de belangrijke korpsen werd doorgevoerd, zoals bijvoorbeeld in de hoofdstad door de oprichting van de verkeerspolitie, fietsenbrigade, hondenbrigade en uiteindelijk ook de zedenpolitie.²⁹ Tezelfdertijd werden er nieuwe wetenschappelijke inzichten over daders en misdrijven verzameld, gesofisticeerde identificatie- en opsporingstechnieken geïmplementeerd en een systematischer informatieverzameling ontwikkeld.³⁰ Er werd ingezet op verdere professionalisering zoals via rekruteringsprocedures, gespecialiseerde kennis, gevestigde structuren, betere lonen om corruptie tegen te gaan en interne discipline.³¹ Het aantal manschappen werd waar mogelijk aanzienlijk uitgebreid en er werd geïnvesteerd in uitrusting zoals uniformen en wapenstukken. Men nam initiatieven om de rekrutering van nieuwe agenten en hun opleiding te verbeteren en er werden gespecialiseerde diensten tot stand gebracht, zoals via de hondenbrigades, zedendiensten en rechercheafdelingen.³² In reactie op de toenmalige maatschappelijke morele vraagstukken werden de politiediensten ook ingezet ter vrijwaring van de goede zeden.³³ Het is dus binnen deze bredere stedelijke en politionele ontwikkeling dat de vroege totstandkoming van de Brusselse zedenpolitie moet worden beschouwd.

Daarnaast werkte de gemeentepolitie zelf aan haar professionalisering. Professionele verenigingen werden opgericht om de belangen van de politie

25. LUC KEUNINGS, "L'Évolution d'un corps de police urbain: la police de Bruxelles (de 1831 à 1914)", *Bulletin trimestriel du Crédit Communal de Belgique*, 145, 1983, 149.

26. MARGO DE KOSTER, "Politieoptredens en het dagelijks ordenen van de stad Antwerpen", 251-268.

27. MARGO DE KOSTER, "Politieoptredens en het dagelijks ordenen van de stad Antwerpen", 251-268.; LUC KEUNINGS, *Des polices si tranquilles*.

28. LUC KEUNINGS, *Des polices si tranquilles*, 19-46.

29. LUC KEUNINGS, "L'Évolution d'un corps de police urbain", 147-181.

30. PIETER LELOUP, "De historisering van (digitale) surveillance: fotografie als middel van toezicht en controle (late negentiende-vroege twintigste eeuw)", *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*, 13(2), 2023, 33-49; JONAS CAMPION, ET AL., "L'appareil policier en Belgique (1830-2010)", 385-419; CLIVE EMSLEY, *Crime, police and penal policy: European experiences 1750-1940*, 2007, 160-199.

31. EMMANUEL BLANCHARD, QUENTIN DELUERMOZ & JOËL GLASMAN, "La professionnalisation policière en situation coloniale: detour conceptuel et explorations historiographiques", *Crime, Histoire & Sociétés*, 15(2), 2011, 33-53.

32. MARGO DE KOSTER, "Politieoptredens en het dagelijks ordenen van de stad Antwerpen", 251-268.

33. LUC KEUNINGS, *Des polices si tranquilles*.

te verdedigen. De *Fédération des Commissaires et Officiers de Police Judiciaire du Royaume* die in 1884 opgericht werd, drong vooral aan op een beter loon, betere rekrutering en een serieuze inspanning inzake opleiding.³⁴ De *Fédération Nationale des Fonctionnaires Subalternes de la Police Urbaine et Rurale* werd in 1901 gesticht. Deze vereniging stelde nieuwe eisen omtrent lonen, pensioenen, opleiding, hygiënische werkomstandigheden, arbeidsuren, aanwervingsnormen en promotie. De federatie drong ook aan op de oprichting van een syndicale raadgevende commissie.³⁵

III. Prostitutie, het reglementarisme en de zedenpolitie

Laat-achttiende en vroeg-negentiende-eeuwse steden ondergingen diverse socio-culturele, demografische en industriële transformaties die tot verschuivingen in criminaliteit en sociale wantoestanden zorgden. De stedelijke autoriteiten stonden voor de uitdaging om deze veranderingsprocessen in goede banen te leiden en de negatieve gevolgen aan te pakken. Kenmerkend voor de negentiende eeuw was vooral de verhoogde angst van de sociaal-politieke elite voor de dreiging van de groeiende arbeidersklasse. Deze werd als verantwoordelijk geacht voor het 'ongeregelde' leven, degeneratie, immoraliteit en criminaliteit, zoals prostitutie, dronkenschap, leuren en gokken.³⁶

De gevaren van prostitutie werden voornamelijk in verhouding geplaatst tegenover de goede zeden.³⁷

In de negentiende eeuw werd het fenomeen immers beschouwd als grootste besmettings- en verspreidingsbron van geslachtsziekten, met sociale desintegratie en morele verwildering tot gevolg.³⁸ Prostitutie werd aanzien als een ziekte van het sociale lichaam (*social body*) met symptomen die zich uiteindelijk manifesteerden in de maatschappij.³⁹ Merker stelde dat, net zoals het menselijk lichaam, de samenleving enkele sociale pathologieën kon verdragen, maar het noodzakelijk was om die te genezen of verlichten door middel van een passende remedie.⁴⁰ De metafoor van *the social body* verbond met andere woorden de problematiek van prostitutie, die een oplossing vereiste, met een analyse van de maatschappij als geheel.

Een van de oplossingen die naar voren werd geschoven heeft betrekking op het zogenaamd reguleren van prostitutie, een beleidsvisie die zijn oorsprong kende in het Parijs van de jaren 1760-1770, maar pas vanaf de vroege negentiende eeuw verder opgang maakte.⁴¹ De administratieve praktijk van het reglementarisme zelf werd in 1830 geconceptualiseerd door de Fransman Alexandre Parent-Duchâtelet.⁴² Het is dan ook vooral vanaf dat moment dat in steden als Parijs, Wenen, Brussel, Milaan en Rome verordeningen over prostitutie het levenslicht zagen.⁴³ Eveneens in verschillende Belgische steden zou prostitutie uiteindelijk worden aangepakt vanuit het reglementarisme, zoals te Charleroi, Gent, Antwerpen, Bergen, Namen, Luik, Leuven, Oostende en Ieper. Niettemin waren er ook enkele uitzonderingen waarbij de inrichting en het uitbaten van bordelen volle-

34. UTIMAR VAN MIGHEM, *Etude sur les différents services de police de la Belgique*, Brussel, 1893, 100-110.

35. STEPHAN DEMOULIN, *La police communale*, Brussel, 1979, 49-50.

36. MARGO DE KOSTER, "Politieoptredens en het dagelijks ordenen van de stad Antwerpen", 251-268.

37. MARTINE KALUSZYSKI, "Les bonnes moeurs. Approche historique", in FRANÇOIS DE SINGLY (ed.), *La famille: l'état des savoir*, Paris, 1991, 334-42; CESARE LOMBROSO & WILLIAM FERRERO, *The Female Offender*, Londen, 1895.

38. LIESBET NYS, "De grote school van de natie. Legerartsen over drankmisbruik en geslachtsziekten in het leger, 1850-1950", in JO TOLLEBEEK, GEERT VANPAEDEL & KAAT WILLS (eds.), *Degeneratie in België*, Leuven, 2003, 79-118.

39. PETER BECKER, "Weak bodies? Prostitutes and the role of gender in the criminological writings of 19th-century German detectives and magistrates", *Crime, History & Societies*, 3(1), 1999.

40. JOHAN MERKER, *Die Hauptquellen der Verbrechen gegen die Eigenthums-Sicherheit*, Berlin, 1839.

41. SOPHIE DE SCHAEFDRIJVER, "Regulated prostitution in Brussels, 1844-1877: a policy and its implementation", *Historical Social Research*, 11(1), 1986, 89-108.

42. ALEXANDRE-JEAN BAPTISTE PARENT-DUCHÂTELET, *De la prostitution dans la ville de Paris, considérée sous le rapport de l'hygiène publique, de la morale et de l'administration*, Paris, 1836.

43. LOUIS FIAUX, *La police des moeurs en France et dans les principaux pays de l'Europe*, Paris, 1888.

dig werd verboden, zoals te Sint-Niklaas, Nijvel, Sint-Gillis, Schaarbeek en Elsene.⁴⁴ Het doel van het reglementarisme was om prostitutie te reguleren en verborgen te houden voor de eerbare burger. Prostitutie werd gezien als een onvermijdelijk, maar in zekere zin ook noodzakelijk fenomeen.⁴⁵ Prostitutie diende vanuit deze optiek als uitlaatklep om op een gecontroleerde wijze morele uitspattingen te kanaliseren, mits een gepast administratief, medisch en politioneel toezicht.⁴⁶

Het reglementarisme maakte het onderscheid tussen twee soorten prostituees. Enerzijds waren er de *filles soumises* of *filles en maison*, die ingeschreven waren op de registers van de zedenpolitie en die hun beroep uitoefenden in *maisons closes* (gecontroleerde bordelen) of tippelden op straat (*filles éparses* of *filles cartées*).⁴⁷ Het doel was om prostitutie zoveel als mogelijk van de straat weg te houden. De overheid voorzag daarom een gesloten circuit door middel van officiële, getolereerde bordelen of *maisons de tolérance*. Hier werden prostituees tewerkgesteld die waren ingeschreven op het officieel register. Door het werkterrein van de prostituees te begrenzen tot een aantal weinig zichtbare officiële bordelen, hoopten de autoriteiten de respectabele burgers te sparen van zedeloos gedrag.⁴⁸ Het beperken van de officiële prostitutie moest voorzien in een efficiënter toezicht, wat de openbare orde, zeden en gezondheid zou bevorderen.⁴⁹ Anderzijds waren er de *filles clandestines*, die in tegenstelling tot de ingeschreven prostituees ontsnapten aan de controle van de lokale administratieve autoriteit. Ze ronselden

zelfstandig hun klanten op straat en namen hen vervolgens mee naar de gelegenhedenbordelen of *maisons de passe*, die per uur of per nacht gemeubelde kamers verhuurden.⁵⁰ Deze zogenaamde clandestiene prostituees waren het voorwerp van een repressieve aanpak van de politie. Als tweede element steunde het reglementarisme op een verplichte medische controle om venerische ziektes op te sporen en zo de volksgezondheid te beschermen.⁵¹ Zowel de officieel ingeschreven als clandestiene prostituees moesten zich onderwerpen aan deze medische onderzoeken. Indien ze gezond waren, verkregen ze een certificaat.

Deze bestuurlijke maatregelen vereisten de totstandkoming van gespecialiseerde politionele korpsen die moesten toezien op het naleven van de regels. Reeds in de achttiende eeuw stelde de Franse luitenant-generaal Lenoir dat elk politioneel apparaat rekening moest houden met de goede zeden en het verzekeren van een gezond maatschappelijk klimaat.⁵² Gebaseerd op het degeneratie-concept richtten beleidsmaker zich daarom op allerhande initiatieven die elke vorm van antisociaal gedrag zoals prostitutie te voorkomen. Er werden strategieën geïmplementeerd om te zorgen dat de vrije doorgang op straat was verzekerd, het tippelen op de stoep werd hard aangepakt, en alle afleiding die de goede zeden van voorbijgangers kon aantasten moest verwijderd worden.⁵³ Voor de uiteindelijke controle hiervan zou een beroep worden gedaan op de nieuw opgerichte zedenpolitie. Het is dan ook in de context van enerzijds de regulering van prostitutie en

44. *Idem*.

45. LUC KEUNINGS, "L'affaire de la traite des blanches. Un aspect de la prostitution urbaine en Europe occidentale au XIXe siècle", in JEAN-MICHEL CHAUMONT & CHRISTINE MACHIELS (eds.), *Du sordide au mythe. L'affaire de la traite des blanches (Bruxelles, 1880)*, Louvain-la-Neuve, 2009, 17-44.

46. PARENT-DUCHÂTELET, *De la prostitution dans la ville de Paris*; SOPHIE DE SCHAEPDRIJVER, "Reglementering van prostitutie, 1844-1877: opkomst en ondergang van een experiment", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 4(3), 1985, 473-506.

47. CHRISTINE MACHIELS, *Les féminismes et la prostitution (1860-1960)*, 11.

48. LIESBET NYS, "De grote school van de natie", 79-118.

49. PARENT-DUCHÂTELET, *De la prostitution dans la ville de Paris*; VAN DEN VONDER & VAN EYNDE, "Het prostitutieel trio: prostituee, souteneur, klant", 627-642.

50. SOPHIE DE SCHAEPDRIJVER, "Filles au fait du langage du monde: gereglementeerde prostitutie in Brussel (1844-1877) als indicator voor een sociolinguïstische segregatie?", *Taal en Sociale Integratie*, 7, 1984, 3-51.

51. COLETTE VAN HOOREWEGHE, *Prostitutie te Gent tussen 1910-1932*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, 1989.

52. VINCENT MILLIOT, "Réformer les polices urbaines au siècle des Lumières: le révélateur de la mobilité", *Crime, History & Societies*, 10(1), 2006, 13.

53. JEAN-MARC BERLIÈRE, *La police des mœurs*, 216.

anderzijds de professionalisering van politiediensten, dat de zedenpolitie zich situeert.

Deze zedenpolitie was allerm minst een typisch Brussels fenomeen. Gelijkaardige diensten werden tijdens de negentiende eeuw in heel wat andere Europese steden en landen opgericht. In Engeland bijvoorbeeld werden door de *Contagious Diseases Acts* in 1864, 1868 en 1869 prostituees onderworpen aan dergelijk politietoezicht. In Nederland was er sinds 1864 controle door de zedenpolitie op prostitutie in garnizoenssteden. In Duitsland vervolgens was de zedenpolitie verantwoordelijk voor het ziekenfonds waar vrouwen geld in moesten storten om medische controles te bekostigen. Daarnaast stond de zedenpolitie in voor de controle op het 'souteneurschap' van prostituees, en moesten ze op zoek naar niet-geregistreerde prostituees die het medisch onderzoek ontweken. Ook in Denemarken werd een zedenpolitie opgericht tussen 1820 en 1830.⁵⁴ In verschillende landen zou de zedenpolitie doorheen de eeuw sterk in omvang toenemen. Zo werd in Frankrijk en door een uitbreiding van het takenpakket de dienst al snel een van de machtigste politieafdelingen van de Franse departementen. Het werd op die wijze een van de belangrijkste schakels binnen het reglementarisme. Het was niet enkel verantwoordelijk voor de controle op de prostituees en de bordelen, maar ook voor het toezicht op de administratie van de medische controles. Overtredingen op de reglementering, zoals aanstootgevend gedrag, dronkenschap of vervalsing van het gezondheidscertificaat, werden bestraft met opsluiting.⁵⁵

De zedenpolitie had evenwel een zekere mate van discretionaire macht ten aanzien van prosti-

tutie. Ze besefte dan ook dat wanneer men prostitutie trachtte te verwijderen uit één deel van de stad, het probleem zich zou verplaatsen naar een ander deel. Daarom opteerde de politie voor het lokaal isoleren van bordelen en prostituees in bepaalde delen van de stad, wat een efficiëntere surveillance toeliet. Dit lag in lijn met het tot stand brengen van gebieden van gecontroleerde en getolereerde bordelen.⁵⁶ Daardoor was er in de nette buurten een minimaal politietoezicht, en werden probleembuurten of zogenaamde *hot spots* onderworpen aan een permanente surveillance en repressieve handhaving.⁵⁷ Veel Europese stedelijke politiediensten hanteerden deze *containment*-methode in de aanpak van openbare ordeverstoringen, minstens tot in de helft van de twintigste eeuw.⁵⁸ Daartegenover stond echter wel dat de (zeden)politie zich constant moest aanpassen aan een steeds veranderende stedelijke omgeving en bevolking.⁵⁹ Politieaanwezigheid en -interventies evolueerden bijgevolg mee met verschuivingen in de aanwezigheid van bepaalde 'probleemgroepen' zoals prostituees.⁶⁰

IV. De regulering van prostitutie en de rol van de zedenpolitie te Brussel

Samen met andere sociale kwesties en problemen zoals overlast, onveiligheid en criminaliteit werd prostitutie doorgaans in verband gebracht met steden. Vooral in de grootstedelijke centra, waar vanaf de negentiende eeuw de versnelde industriële en demografische groei het meest nadrukkelijk aanwezig was, kwamen bezorgdheden over verarming, slechte hygiënische omstandigheden en overbevolking sterk tot uiting, zo ook te Brussel.⁶¹ Tijdgenoten legden de oorzaken voor de toenmalige stedelijke

54. LOUIS FIAUX, *La police des moeurs*.

55. ISI MERTENS, *Prostitutie in Vlaanderen. Een sociografische en kwantitatieve studie van het prostitutieel kader: Brugge en Gent, 19de –begin 20ste eeuw*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 1981.

56. CLIVE EMSLEY, *Crime, police and penal policy*, 160-199.

57. JENNIFER DAVIES, "Urban Policing and its Objects", in CLIVE EMSLEY & BARBARA WEINBERGER (ed.), *Policing Western Europe*, Londen, 1991, 11-12.

58. CLIVE EMSLEY, *Crime, police and penal policy*, 164; STEFAN SLATER, "Containment: Managing Street Prostitution in London, 1918-1959", *Journal of British Studies*, 49, 2010, 332-357.

59. RICHARD ERICSON, "The police as reproducers of order", in TIM NEWBURN (ed.), *Policing: key readings*, Devon, 2004, 215-246.

60. MARGO DE KOSTER, "Politieoptredens en het dagelijks ordenen van de stad Antwerpen", 251-268.

61. *Idem*.

problemen voornamelijk bij de lagere ‘classes dangereuses’ die een bedreiging zouden vormen voor de publieke orde en rust. Behalve landlopers en bedelaars behoorden prostituees veelal tot de verdachte en geviseerde groepen.

Net als in andere Europese hoofdsteden verzamelden de Brusselse autoriteiten ondertussen heel wat cijfermateriaal over prostitutie in de hoofdstad om zodoende beleidsvoorkeuren te kunnen voeren. Uitgebreide statistieken gaven onder andere het officieel aantal (geregistreerde) bordelen en prostituees weer, hun geografische spreiding, informatie over de gezondheidstoestand van de prostituees, evenals hun aanvaringen met politie en justitie.⁶²

Reglement van 18 april 1844

In de evolutie en aanpak van prostitutie te Brussel, vormde het jaar 1844 een belangrijk moment vanwege de toenmalige officiële intrede van het reglementarisme in het hoofdstedelijk beleid. Echter werden de eerste aanzetten daartoe reeds decennia voor de effectieve implementatie van het reglement van 18 april 1844 genomen. De regulering van prostitutie vond namelijk ook al plaats onder het Franse bewind, wat zich in 1803 vertaalde naar het nemen van effectieve maatregelen in Brussel daartoe.⁶³ Reeds in de jaren voordien ontving het stadsbestuur immers klachten over de toegenomen bordelen en tippelende vrouwen, waarop in het begin van de negentiende eeuw de eerste politiegebepalingen volgden in een stad als Brussel, maar ook Antwerpen, Gent en Luik. Hoewel de primaire doelstelling lag bij het beperken van prostitutie via een daartoe gepast politieoptreden, wijst recent onderzoek ook naar de meer

hulpverlenende invulling van het politiewerk ter zake. Betrokken politieambtenaren wensten dan wel hard op te treden tegen de pooiers en bordeelhouders zelf, maar hoopten eveneens om vrouwen uit de prostitutie te redden.⁶⁴ Het ‘gegenderde’ karakter van zowel het beleid als het politieoptreden kan moeilijk worden ontkend: ze weerspiegelden de toenmalige maatschappelijke en normatieve opvattingen over de rol van vrouwen in de samenleving. Via wat ze zelf omschreven als hun ‘praktisch inzicht’, verworven door beroepsmatig contact met tippelende vrouwen, namen politie-experts het voortouw in het uitwerken van preventiestrategieën om prostitutie in te dijken. Becker omschrijft dit inzicht als het resultaat van gender-gerelateerde attitudes, met de verklaring dat prostitutie principieel werd gedreven vanuit de mannelijke vraag naar betaalde seks, eerder dan door het vrouwelijk aanbod.⁶⁵ Deze visie verklaart ook de relatieve tolerantie ten aanzien van het fenomeen, en verwijst naar het belang van gender en de constructie van mannelijkheid (en vrouwelijkheid) in politiewerk vandaag en in het verleden.⁶⁶

Gaandeweg vond het reglementarisme, net als in andere Europese grootsteden, meer ingang in de Belgische hoofdstad doorheen de eerste helft van de negentiende eeuw. Al in 1825 stelde de *Société des Sciences Naturelles et Médicales de Bruxelles* dat ‘(on) sonda le terrain dans le but de proposer l’extension du système à toute l’Europe’.⁶⁷ Op een medisch congres te Brussel in 1835 pleitte de Belgische arts Jean-François Dugniolle, door de problematiek van geslachtsziekten ten gevolge van straatprostitutie, voor een sterk gesloten reglementarisme.⁶⁸ De Gemeentewet van 30 maart 1836 gaf de gemeenten de exclusieve verantwoorde-

62. AURORE FRANÇOIS & CHRISTINE MACHIELS, “Une guerre de chiffres. L’usage des statistiques par les discours abolitionniste et réglementariste sur la prostitution à Bruxelles (1844-1948)”, *Déviance, justice et statistiques*, 22(2), 103-134.

63. ELWIN HOFMAN, “De vrouw op het schavot (1550-1830)”, in ELWIN HOFMAN, MAGALY RODRÍGUEZ GARCÍA & PIETER VANHEES (eds.), *Seks voor Geld. Een geschiedenis van prostitutie in België*, Amsterdam, 2022, 96-98.

64. *Idem*, 102-103.

65. PETER BECKER, “Weak Bodies?”, 42-65.

66. GENEVIÈVE PRUVOST, *De la « sergote » à la femme flic. Une autre histoire de l’institution policière (1935-2005)*, Paris, 2008.

67. ABRAHAM FLEXNER, *La prostitution en Europe*, Paris, 1919.

68. SOPHIE DE SCHAEPRUIJVER, “Reglementering van prostitutie, 1844-1877”, 473-506; JEAN-FRANÇOIS DUGNIOLE, *Exposé des causes les plus fréquentes de la propagation de la maladie vénérienne et des moyens à y opposer*, 1836.

lijkheid voor het reguleren van prostitutie middels een lokaal reglement, en vormde zodoende een belangrijke stap in de lokale regulering van het fenomeen.⁶⁹ In 1838 werd de Openbare Hygiëneraad samengesteld, met als doel de stedelijke omgeving schoon te houden en het toezicht op publieke vrouwen te organiseren, door het *Projet de règlement sur la prostitution par le Conseil Central de Salubrité de Bruxelles*.⁷⁰ In dat project werd het verbieden van losse straatprostitutie niet haalbaar geacht, maar werd gepleit voor regulering en controle van prostitutie.⁷¹ In 1842 werd een commissie opgericht die oplossingen moest uitwerken en de regering tot actie aanzetten. In 1843 boog ook de *Académie de Médecine de Belgique* zich over het fenomeen en finaal zouden al deze inspanningen en initiatieven uitmonden in het reglement van 18 april 1844, waarmee het reglementarisme officieel haar intrede deed in Brussel.⁷²

Gecontroleerde en getolereerde prostitutie

Van zodra het 'Franse systeem' middels het reglement van 18 april 1844 in werking trad, waren alle houd(st)ers van de *maisons de tolérance* en de *maisons de passe* volgens de artikelen 17 tot en met 20 verplicht een officiële aanvraag tot schriftelijke vergunning in te dienen.⁷³ De opzet was het aantal gelegenheidshuizen te doen dalen en een gesloten circuit van getolereerde bordelen op te bouwen, waardoor verschillende straten officieel verboden waren voor prostitutie (art. 33, §6). Voor de getolereerde bordelen werden externe tekens voorzien, zoals 'een ronde gekleurde glazen lantaarn boven de toegangsdeur' (art. 17 en

art. 25). In sommige opzichten was de reglementering van Brussel 'menselijker' dan het Franse systeem. Zo waren prostituees *en maison* vrij om het boordeel te verlaten, mits verklaringen van de apotheek en politie (art. 9). Een *souteneur* die het vertrek van een prostituee belemmerde, riskeerde vijf tot vijftien Belgische frank boete, een gevangenisstraf van één tot vijf dagen of intrekking van de vergunning (art. 49). Vervolgens hadden prostituees recht op huisvesting, voeding, kledij en onderhoud op kosten van de huismeesteres. Daarnaast bleven de prostituees recht hebben op hun eigen bezittingen, die hen teruggegeven werden bij vertrek (art. 30). Het reglement van 1844 was zeer belangrijk, het werd dan ook opgehangen in de getolereerde bordelen (art. 50, §3).

Omdat vooral vanaf de jaren 1850 het aantal gelegenheidshuizen, waar geen controle op mogelijk was, leek toe te nemen, werd op 14 juni 1851 een ordonnantie uitgevaardigd die prostituees verbood van thuis uit te werken.⁷⁴ Daarnaast moesten ook gelegenheidshuizen zich aan de verplichtingen van het reglement van 1844 onderwerpen. Dat bracht vooral het betalen van belastingen (bovenop het belastingstelsel dat werd ingevoerd door art. 10 van het reglement van 1844), fikse huurprijsstijgingen en voortdurende politiecontroles met zich mee.⁷⁵ Ondanks het aanvankelijke opzet van het reglement van 1844 en de ordonnantie van 1851, daalde het aantal officiële bordelen door een als te strikt ervaren controle vanuit de politie. Daarbovenop werd het relatieve aandeel van de vastwerkende prostituees in de tolerantiehuizen steeds kleiner. Straatprostituees waren daarentegen steeds openlijker aanwezig in de openbare ruimte en werden ervan beschuldigd

69. SOPHIE DE SCHAEFDRIJVER, "Reglementering van prostitutie, 1844-1877", 473-506; C. HUBERTY EN LUC KEUNINGS, "La prostitution à Bruxelles au XIXe siècle", *Les Cahiers de la Fonderie*, 2, 1987, 3-22.

70. Conseil Central de Salubrité Publique de Bruxelles, *Project de règlement sur la prostitution*, Meline, 1838.

71. Stadsarchief Brussel, *politiearchief*, karton Pol. 268; Idem, karton 284 (prostitution, généralités); WILLIAM ACTON, *Prostitution, considered in its moral, social, & sanitary aspects, in London and other large cities and garrison towns: with proposals for the control and prevention of its attendant evils*, 2nd ed, London, 1870, 128.

72. X. *Bulletin de l'Académie royale de médecine de Belgique*, 1841; BENOIT MAJERUS, "La prostitution à Bruxelles pendant la Grande Guerre: contrôle et Pratique", *Crime, Histoire et Sociétés*, 7(1), 2003, 5-42.

73. Aanvragen, weigeringen en vergunningen zijn terug te vinden in het Stadsarchief Brussel, *politiearchief*, fonds prostitutie, kartons Pol. 263 (prostitution: 1847-1852), Pol. 267 (prostitution: 1854-1866) en Pol. 281 (prostitution, rapports sur, 1844-1877).

74. Stadsarchief Brussel, *Bulletin communal de la ville de Bruxelles*, 1851, II, 234.

75. SOPHIE DE SCHAEFDRIJVER, "Reglementering van prostitutie, 1844-1877", 473-506.

infecties te verspreiden. De nieuwe verordening van 22 december 1855 verbood de straatprostitutees zich na zonsondergang nog openlijk op straat te vertonen (art. 2).⁷⁶

Medische controles

Het reglement van 1844 verplichtte prostituees twee keer per week een medische controle te ondergaan (art. 34). Indien ze een geslachtsziekte hadden, waren ze verplicht zich te laten opnemen en isoleren in het speciaal daartoe bestemde Sint-Pietershospitaal te Brussel. Pas als ze genezen waren, werden ze daar ontslagen.⁷⁷ Geheel in lijn met de negentiende-eeuwse uitbouw van de criminele statistiek en de eerder beschreven medicalisering van het discours, verscheen er een reeks geneeskundige statistieken over de ingeschreven prostituees in Brussel. De gedetailleerde reeksen beschreven onder andere de resultaten van de medische controles die de ingeschreven prostituees regelmatig moesten ondergaan.⁷⁸ Vanaf 1884 registreerde het Sint-Pietershospitaal te Brussel haar patiënten niet enkel meer op basis van de indeling officiële en vrije prostituees, maar ook *en traitement pour maladies vénériennes* en *non vénériennes*.⁷⁹ Ook in de rapportering van de zedenpolitie kwam de medische component gaandeweg nadrukkelijker naar voren. In 1884 was het jaarlijkse rapport van de zedenpolitie voorzien van een rubriek *Prostitution – Service sanitaire*. Deze rubriek werd in 1887 omgedoopt tot *Service sanitaire de la prostitution* en vervolgens in 1895 tot *Service médical des mœurs*. Vervolgens werd in 1887 artikel 96 van de Gemeentewet van 1836 gewijzigd door de Wet van 30 december 1887⁸⁰,

om naast de veiligheid, moraliteit en openbare rust, ook de bescherming van de volksgezondheid te garanderen. In het artikel verving men namelijk het woord *sûreté* door *santé*:

Au collège de bourgmestre et échevins appartient la surveillance des personnes et des lieux notoirement livrés à la débauche. Il prend à cet effet les mesures propres à assurer la sûreté (1836)/santé (1887), la moralité et la tranquillité publiques. Le conseil fait à de sujet tels règlements qu'il juge nécessaires et utiles.⁸¹

De Brusselse zedenpolitie

De toepassing van het reglement van 1844 in België werd volledig overgelaten aan de gemeentepolitie. Hoofdcommissaris Lenaers was belast met het beheer van de vierde administratieve afdeling van het stadhuis, die verantwoordelijk was voor het opstellen van verordeningen inzake prostitutie en het organiseren van speciaal toezicht op dit gebied. Onder de indruk van de resultaten in Parijs, Berlijn en Hamburg werd in Brussel een gespecialiseerde zedenpolitie opgericht, bestaande uit vijf agenten die nauw moesten samenwerken met de algemene diensten van de divisie.⁸² Volgens Lenaers moesten deze politieagenten 'intelligente mannen van bewezen zedelijkheid en bekwaamheid zijn, die een gezond oordeel combineren met standvastigheid, voorzichtigheid en tact, en ook met veel geduld en welwillendheid'.⁸³ Sinds 1844 had één adjunct-commissaris, bijgestaan door een administratief medewerker, de leiding over de zedenpolitie.⁸⁴ Over het algemeen patrouilleerde de zedenpolitie voornamelijk tijdens wat we kun-

76. Stadsarchief Brussel, *Bulletin communal de la ville de Bruxelles*, 1855, 575.

77. SOPHIE DE SCHAEPDRIJVER, "Reglementering van prostitutie, 1844-1877", 473-506; LIESBET NYS, "de grote school van de natie", 79-118; SOPHIE DE SCHAEPDRIJVER, "Filles au fait du langage du monde", 3-51.

78. AURORA FRANÇOIS & CHRISTINE MACHIELS, "Une guerre de chiffres".

79. *Idem*.

80. Wet van 30 december 1887 houdende wijziging der provincie- en der gemeentewet, BS 4 januari 1888.

81. Bulletins officiels des Lois et Arrêtés royaux de la Belgique, dl XIII, 1836, nr. 136.

82. *Bulletin communal de la Ville de Bruxelles* (B.C.B.), 1877, IIème partie, 205; B.C.B., 1877, IIème partie, 206.

83. *Idem*, 204.

84. *Archives Générales du Royaume* (A.G.R.), *Police des Etrangers*, dossier général n° 93.

Een maison de tolérance in Parijs, mei 1921. Bron : Eugène Atget, CIRC.404-1974, Collectie Victoria and Albert Museum, Londen.

nen beschouwen als routineopdrachten, en hielden ze daarnaast ook meer specifiek toezicht na bijvoorbeeld het ontvangen van klachten.⁸⁵

De zedenpolitie controleerde de naleving van het reglement en was als enige bevoegd om overtredingen te bestraffen met gevangenisstraffen en boetes (art. 49). Inbreuken op de politieverordening werden behandeld en bestraft door de politierechtbank. Ze was daarnaast verantwoordelijk voor de uitvoering van en de controle op de beslissing van het College over een vrouw die 'ambtshalve' moest worden ingeschreven of uit het politieregister moest worden geschrapt.⁸⁶ Om de controle in alle opzichten zo streng mogelijk te houden, moesten zowel de officiële als losse prostituees zich laten registreren bij de zedenpolitie.⁸⁷ De zedenpolitie zorgde er ook voor dat de prostituees die bij de verplichte medische controles ziek werden bevonden, werden opgenomen in de *services des vénériennes de la police* van het Sint-Pietersziekenhuis en daar opgenomen bleven totdat de artsen hen weer gezond verklaarden.⁸⁸ Het was de zedenpolitie die toezicht hield op het register van het Sint-Pietershospitaal voor inschrijvingen omtrent venerische ziektes. Naast een controlerende en bestraffende functie had de zedenpolitie dus eveneens een administratieve taak.

Het optreden van de zedenpolitie verliep in de beginjaren dermate strikt, dat het aantal officiële bordelen daalde, wat indruiste tegen het doel van het reglementarisme. Zo werd een hoog aantal boetes opgelegd, wat vooral de kleinere, minder standvastige bordelen al snel in moeilijke

den bracht. Daarnaast legde de politie heel wat tijdelijke sluitingen op, en ontnam ze vaak vergunningen. De politie intervenieerde daarnaast zelf in het officiële prostitutiecircuit. Zo werden in 1866 twee populaire Brusselse prostitutiebuurten voor klanten uit de volks- en middenklassen ontruimd.⁸⁹ Deze interventie kwam er na een petitie van bewoners tegen de zogenaamde *colonie de désœuvrés*.⁹⁰ De leeggekomen huizen werden daarna bewoond door ongeschoolde arbeiders en vrije prostituees. Omdat er geen andere officiële bordelen werden geopend, hadden dergelijke interventies echter een aanzienlijke inkrimping van het aantal officiële bordelen tot gevolg. Uiteindelijk bleven er nog voornamelijk luxueuze officiële bordelen over en hoogstens enkele gelegenheidshuizen voor de lagere en middenklasse.⁹¹

Reglement van 13 augustus 1877

Ondanks de in theoretische zin doeltreffendheid van het reglementarisme, werd in het decennium 1870-1880 al snel een falend systeem vastgesteld, met name door het dalend aantal tolerantiehuizen en de stijgende clandestiene prostitutie.⁹² Dit falen werd toegeschreven aan de zogenaamde hyperreglementering te Brussel.⁹³ De Brusselse getoleerde bordelen maakten een echte crisis door. In een kwarteeuw tijd was hun aantal aanzienlijk gedaald: van veertig in 1850 tot twaalf in 1876. In 1850 waren er nog 188 ingeschreven prostituees, in 1876 waren dat er nog maar 97.⁹⁴ In 1876 bleef het aantal erkende bordelen dalen, en de clandestiene prostitutie bleef toenemen.⁹⁵ Volgens

85. GUILLAUME CATOIRE, *Médicalisation et contrôle de la prostitution*, 65.

86. B.C.B., 1877, IIème partie, 207.

87. LIESBETH STEVENS, *Strafrecht en seksualiteit*; SOPHIE DE SCHAEPDRIJVER, "Filles au fait du langage du monde", 3-51.

88. JEAN-MICHEL CHAUMONT, "L'affaire de la traite des blanches (1880-1881): un scandale bruxellois?", *Brussels Studies* 46 (Brussel 2011); LUC KEUNINGS, *Des polices si tranquilles*.

89. SOPHIE DE SCHAEPDRIJVER, « Filles au fait du langage du monde », 3-51; Stadsarchief Brussel, *politiearchief*, karton Pol. 284 (prostitution, généralités), rapport van de sectiecommissaris, 11.07.1865; Pol. 284, petitie van 30.12.1865; Stadsarchief Brussel, *Bulletin communal de la ville de Bruxelles*, 1865, 204 en 1866, p. 277.

90. *Idem*, petitie van 30.12.1865.

91. SOPHIE DE SCHAEPDRIJVER, « Filles au fait du langage du monde », 3-51.

92. B.C.B., 1877, IIème partie, 176 - 215.

93. C. HUBERTY & LUC KEUNINGS, "La prostitution à Bruxelles au XIXe siècle", 3-22.

94. B.C.B., 1877, IIème partie, 229; *Archives de la Ville de Bruxelles* (A.V.B.), cartons "prostitution" (cartons pol. aux nr. 259 tot 269, 280 tot 284, 286 en 287).

95. JEAN-MICHEL CHAUMONT, "L'affaire de la traite des blanches (1880-1881)".

de berekeningen van Sophie de Schaepdrijver waren er in 1876 drie vierde minder getolereerde bordelen dan in 1856.⁹⁶ Ten slotte klaagden de uitbaters van erkende bordelen over de oneerlijke concurrentie van clandestiene bordelen, die ontsnapten aan reglementering en controle.⁹⁷

Daarom legde hoofdcommissaris Lenaers in 1876 aan burgemeester Anspach een project voor om het reglement van 1844 aan te passen aan de realiteit en om het falend beleid bij te sturen.⁹⁸ Hij hoopte hiermee een deel van de prostitutie uit de clandestiniteit te halen en aan nieuwe controles te onderwerpen. Lenaers drong ook aan op aanvullende clausules die de bewegingsvrijheid van vrouwen in de stad verder beperkten, en op strengere strafbepalingen.⁹⁹ Op 13 augustus 1877 nam de gemeenteraad de door Lenaers voorgestelde amendementen aan. Het doel was om de clandestiene prostitutie in te dijken en te voorkomen dat prostituees met een vergunning zich in de clandestiniteit begaven om meer klanten te ronsselen. Dat gebeurde door bepaalde administratieve en medische beperkingen op te heffen. *Filles cartées*, die op straat tippelden, mochten voortaan ook bij hun thuis mannen ontvangen, op voorwaarde dat ze hun verblijfplaats meldden aan de politie.¹⁰⁰ Daarnaast werd, ondanks tegenadvies van artsen, de medische controle teruggeschroefd tot één keer per week.¹⁰¹

Het reglement van 13 augustus 1877 versterkte daarnaast de bevoegdheid van de zedenpolitie, door te stellen dat de politionele controle op prostitutie voorrang had op medische overwegingen.¹⁰² Daarnaast was er een automatische inschrijving op het register van de zedenpolitie (art. 3); moest de commissaris op de hoogte gebracht worden als een prostituee van woning veranderde (art. 8); werd de belasting gehandhaafd (art. 31, 32 en 35);

moest de zedenpolitie het verbod op prostitutie in het Koninklijk Park, de Sint-Hubertusgalerijen, de doorgangen van de Munt en van de Handel, en andere pleinen en openbare tuinen handhaven (art. 33, §6); en werd de maximumboete voor een politiedelict verhoogd tot 25 frank en de maximum gevangenisstraf tot zeven dagen (art. 50).

“L’affaire de la traite des blanches” (1880-1881)

De aanpak van reglementering van prostitutie en het optreden van de gespecialiseerde zedenpolitie kwamen naar het einde van de negentiende eeuw toe sterk onder druk te staan. Vooral de gebeurtenissen tussen januari 1880 en juli 1881, die bekend stonden als de ‘handel in blanke slavinnen’, hadden de nodige gevolgen voor de werking en de rol van het politiekorps. Na de bekendmaking van het internationaal gemediatiseerde schandaal werd immers duidelijk dat er een veertigtal Belgische en buitenlandse minderjarige meisjes in de Brusselse getolereerde bordelen werkten, toen het nieuwe reglement van Lenaers van kracht werd. Het ging voornamelijk om minderjarigen uit Engeland, waardoor het schandaal ook wel *l’affaire des petites Anglaises* werd genoemd. In Engeland was het gemakkelijk om een vervalst geboortecertificaat te verkrijgen, om vervolgens onder een andere naam in België tewerkgesteld te worden. De bevoegde autoriteiten zouden hiervan op de hoogte zijn geweest en politie en gerecht werden verweten te laks op te treden tegen dergelijke uitwassen van het systeem.¹⁰³

De zedenpolitie bleek zich schuldig te hebben gemaakt aan corruptie, medeplichtigheid en nalatigheid in minderjarige prostitutie. Het schandaal van de ‘handel in blanke slavinnen’ had dan ook

96. SOPHIE DE SCHAEPDRIJVER, “Regulated prostitution in Brussels, 1844-1877”, 89-108.

97. JEAN-MICHEL CHAUMONT, “L’affaire de la traite des blanches (1880-1881)”.

98. B.C.B., 1877, IIème partie, 176 - 215.

99. LOUIS FIAUX, *La police des mœurs*.

100. B.C.B., 1877, IIème partie, 210; Idem, 1851, Ière partie, 404.

101. Ibidem, 200.

102. SOPHIE DE SCHAEPDRIJVER, “Reglementering van prostitutie”, 1844-1877, 473-506.

103. JEAN-MICHEL CHAUMONT, “L’affaire de la traite des blanches (1880-1881)”.

Politieofficieren te Brussel omstreeks 1900. Bron : Stadsarchief Brussel.

veel gevolgen voor de Brusselse zedenpolitie. Burgemeester Félix Vanderstraeten werd bij koninklijk besluit van 21 januari 1881 ontslagen.¹⁰⁴ Hoofdcommissaris Lenaers werd aanvankelijk voor twee dagen geschorst door de nieuwe burgemeester, Charles Buls, om vervolgens op 1 augustus 1881 bij koninklijk besluit ontslagen te worden, wegens ‘het zich schuldig hebben gemaakt aan handelingen die, zonder misdadig van aard te zijn, een ernstige inbreuk vormen op de bijzondere plichten opgelegd door het openbaar ambt dat hem is toevertrouwd’.¹⁰⁵ Zijn zoon voorzag namelijk een groot deel van de Brusselse getolereerde publieke huizen van drank.¹⁰⁶ Ook Schröder, een van de leidinggevers van de zedenpolitie, werd ontslagen omdat hij een nauwe relatie had met de prostituee Niniche Flore, en bepaalde gunsten verleende aan het bordeel op de *Rue Saint Laurent* 22.¹⁰⁷ Het schandaal had met andere woorden de werking van de zedenpolitie ernstig verstoord en een aantal hoge officieren werden ontslagen.¹⁰⁸

De onthullingen van de affaire en de daaropvolgende processen stelden ook de zedenpolitie als zodanig in vraag.¹⁰⁹ De affaire legde niet alleen tekortkomingen van de dienst zelf bloot, maar er was ook twijfel over de integriteit van de politiemensen zelf. De administratie drong echter alleen aan om de middelen van deze dienst te verbeteren en elke samenspanning met bordeelhouders, pooiers of prostituees te vermijden. De bevoegde instanties gaven daarom advies voor loonsverhoging en een systeem van vergoedingen voor bewe-

zen diensten.¹¹⁰ Op 6 februari 1882 scheidde de gemeenteraad de taken van ‘de vierde afdeling’ – die bevoegd was voor prostitutie en onder leiding stond van de hoofdcommissaris van de politie – af van de hoofdcommissaris en stelde een afdelingshoofd aan, zoals op andere afdelingen van het stadhuis.¹¹¹ Bovendien besloot burgemeester Buls om het onverdeelde beheer over de Brusselse politie te behouden, zelf de vrijgekomen functie van hoofdcommissaris Lenaers in te vullen, de diensten te decentraliseren en de vele wantoestanden die zich binnen de instelling voordeden harder aan te pakken.¹¹²

Het schandaal illustreert het uiteindelijke falen van de Brusselse zedenpolitie, door nalatigheid in haar toezicht houden op de prostitutie en door al te nauwe contacten met bordeelhouders.¹¹³ Het wijst daarnaast ook op het sterk toegenomen belang van de pers in het mediatiseren van schandalen en de impact daarvan op het vertrouwen in, en de legitimiteit van de politie, naast deze van het parket van Brussel.¹¹⁴ Naar aanleiding van deze affaire was een van de grootste kritieken op de zedenpolitie de willekeur van hun optreden. Zo noteerde ze iedereen die de openbare orde en goede zeden verstoorde in het register, zelfs al was de vrouw in kwestie geen prostituee. Daarnaast werden vrouwen soms valselijk als onzedelijk gelabeld. Het was echter heel moeilijk om terug uit het register geschrapt te worden, waardoor de reputatieschade voor de persoon in kwestie lang doorwerkte. Geschrapt worden uit het register

104. LOUIS VERNIERS, *Bruxelles et son agglomération, de 1830 à nos jours* (Brussel 1958) 85; C. HUBERTY, *Reglementarisme et abolitionnisme en matière de prostitution à Bruxelles, 1830-1890*, licentiaatsthesis, Bruxelles, 1982; LOUIS FIAUX, *La police des mœurs*; JEAN-MICHEL CHAUMONT & CHRISTINE MACHIELS (eds.), *Du sordide au mythe: L'affaire de la traite des blanches* (Bruxelles, 1880), Louvain-la-Neuve, 2009.

105. Arrêté gepubliceerd in *Le National*, 2/8/1881.

106. PIETER VANHEES, “De tirannie van de regels (1830-1918)”, in ELWIN HOFMAN, MAGALY RODRÍGUEZ GARCÍA & PIETER VANHEES (eds.), *Seks voor Geld. Een geschiedenis van prostitutie in België*, Amsterdam, 2022, 96-98. *Idem*, 102-103.

107. B.C.B., 1881, IIème partie, 193.

108. LUC KEUNINGS, “L'affaire de la traite des blanches”, 17-44.

109. A.G.R., *Parquet général*, nr. 124; A.V.B., *Police des Etrangers*, dossiers généraux nr. 750 et 751.

110. B.C.B., 1881, Ière partie, 852-854.

111. B.C.B., 1882, Ière partie, 131-133.

112. B.C.B., 1892, Ière partie, 497; B.C.B., 1882, IIème partie, 435; LUC KEUNINGS, “L'affaire de la traite des blanches”, 17-44.

113. LUC KEUNINGS, “L'affaire de la traite des blanches”.

114. NATHALIE FALLY & XAVIER ROUSSEAU, “‘Une des faces d’une grosse machine très bruyante’. Presse et parquet face à la ‘traite des blanches’, entre débat international et conflits politiques internes”, in JEAN-MICHEL CHAUMONT & CHRISTINE MACHIELS (eds.), *Du sordide au mythe. L'affaire de la traite des blanches* (Bruxelles, 1880), Leuven, 2009, 83-114.

was pas mogelijk wanneer de vrouw trouwde met iemand die kon voorzien in haar levensonderhoud, wanneer ze om leeftijds- of gezondheidsredenen de prostitutie moest verlaten, een baan met garanties tegen 'terugval' vond of gewoon verdween.¹¹⁵ Bovendien stonden de reglementen die werden uitgevaardigd en de maatregelen die vervolgens werden getroffen, niet onder de controle van de rechterlijke macht.¹¹⁶ Bovendien zagen we al dat de zedenpolitie goede contacten onderhield met de uitbaters van de etablissementen, en die hadden er geen behoefte aan dat de reglementen stipt werden nageleefd, en bleven vatbaar voor omkoping.

Een belangrijke, eerder beleidsmatige, oorzaak voor de willekeur van de zedenpolitie was artikel 96 van de Gemeentewet van 1836, dat bepaalde dat het College van Burgemeester en Schepenen bevoegd was om wetgeving met betrekking tot prostitutie uit te vaardigen.¹¹⁷ Het College was namelijk belast met het toezicht op 'ontuchtige' en 'zedeloze' personen en plaatsen en kon met het oog daarop maatregelen nemen om de gezondheid, de zedelijkheid en de openbare rust te verzekeren.¹¹⁸ Om die bevoegdheid te kunnen uitoefenen, moest de gemeenteraad de nodige verordeningen uitvaardigen. Inbreuken op zulke lokale reglementen werden berecht door de politierechtbanken en bestraft met politiestrafen. De gemeentelijke overheden konden, krachtens de gemeentelijke autonomie bepaald in artikel 108 van de Belgische Grondwet, geheel naar eigen goedgevoelen reglementen uitvaardigen.¹¹⁹ De enige beperking waar zij rekening mee moesten houden, was dat hun verordeningen niet in

strijd waren met de bestaande Belgische wetgeving.¹²⁰ Doordat de gemeentebesturen daarnaast ook autonoom de lokale politie aanstuurden, verschilden niet alleen de prostitutiereglementen, maar ook het optreden van de zedenpolitie aanzienlijk van de ene gemeente of stad tot de andere, wat veel ruimte liet voor willekeur.¹²¹

Naar aanleiding van de affaire verscheen er in 1880 het manifest *de l'organisation de la traite et de l'esclavage des blanches à Bruxelles*, als kritiek op het reglement van 1877.¹²² In 1881 werd te Brussel de *Société de Moralité Publique* opgericht.¹²³ Het doel van deze abolitionistische initiatieven was het bestrijden en terugdringen van de willekeur van de zedenpolitie en daarnaast het reglementarisme in het algemeen. Sinds 1874 had Butler immers vanuit Engeland geprotesteerd tegen het optreden van de zedenpolitie.¹²⁴ Op de internationale bijeenkomst ter onderdrukking van de handel in vrouwen, gehouden te Parijs in 1902, gingen zestien Europese landen akkoord met de internationale conventie ter repressie van de handel in de zogenaamde 'blanke slavinnen', gesloten te Parijs op 18 mei 1904. Door akkoord te gaan met het *Paris Protocol* legden de landen officieel vast vrouwenhandel te onderzoeken en preventieve maatregelen te nemen.

Na de internationale bijeenkomst verdween, zoals overal in Europa, de officiële gereguleerde prostitutie in Brussel geleidelijk aan. In 1914 telde de stad 145 losse en 37 geregistreerde prostituees en reeds na de Eerste Wereldoorlog waren er steeds minder sporen van het reglementarisme in Brussel waar te nemen.¹²⁵ Desondanks kan de

115. SOPHIE DE SCHAEPPDRIJVER, « Filles au fait du langage du monde », 3-51.

116. ISI MERTENS, *Prostitutie in Vlaanderen*.

117. Wetsvoorstel tot afschaffing van de officiële reglementering der prostitutie, *Parl.St.* Kamer 1932-33, nr. 95.

118. V. VAN DEN VONDER & M. VAN EYNDE, "Het prostitutie-trio: prostituee, souteneur, klant", 627-642.

119. ISI MERTENS, *Prostitutie in Vlaanderen*.

120. VANIA VANDE VOORDE & GITA DENECKERE, *Prostitutie te Brugge tijdens de Eerste en de Tweede Wereldoorlog*.

121. Wetsvoorstel tot de afschaffing van de officiële reglementering van de prostitutie, *Parl.St.* Kamer 1946-47, nr. 249.

122. JULES PAGNY, *De l'organisation de la traite et de l'esclavage des blanches à Bruxelles*, Brussel, 1880.

123. JONAS CAMPION & CHRISTINE MACHIELS, "La répression de la prostitution clandestine à Bruxelles, 1879-1886", *Cahiers de la Fonderie*, 44, 2011, 32-38; CHRISTINE MACHIELS, *De la maison close à la place publique: prostitution et mouvement abolitionniste en Belgique (1880-1914): la Société de Moralité Publique*, Louvain-La-Neuve, 2004.

124. ISI MERTENS, *Prostitutie in Vlaanderen*.

125. ABRAHAM FLEXNER, *The Regulation of Prostitution in Europe (1914)*, Montana, 2010.

impact van de Eerste Wereldoorlog moeilijk worden onderschat. Vooral de omvangrijke aanwezigheid van Duitse soldaten en gezagsdragers in steden als Brussel, leidde tot een enorme toename van de vraag naar betaalde seks. In de ogen van de Duitse bezetter schuilde het gevaar hoofdzakelijk in het oplopen van geslachtsziekten bij haar soldaten en functionarissen, en niet zozeer in de betaalde seksuele betrekkingen op zich. Vandaar dat de Brusselse zedenpolitie reeds aan het begin van de oorlog bijstand kreeg van Duitse agenten van de *Sittenpolizei* om het fenomeen gereguleerd en in de mate van het mogelijke toe te laten, maar de transitie van geslachtsziekten te beperken.¹²⁶

V. Epiloog

Uiteindelijk zou de wettelijke afschaffing van reglementering van prostitutie en de sluiting van bordelen nog enkele decennia op zich laten wachten. Dit gebeurde met de wet van 21 augustus 1948 op initiatief van de socialiste Isabelle Blume.¹²⁷ Het einde van het reglementarisme betekende zo het sluiten van *maisons de tolérance* en *maisons de passe*, het afschaffen van de medische controle en uiteindelijk ook het verval van de zedenpolitie. Toch verliep deze evolutie slechts geleidelijk, waarbij de rol van de zedenpolitie gaandeweg luider werd bekritiseerd en ondergraven via de internationale abolitionistische beweging. Na de Eerste Wereldoorlog groeide de kritiek op het systeem van het reglementarisme niet enkel in België, maar ook daarbuiten. Verschillende groepen en organisaties mengden zich in het debat, waaronder feministen, abolitionisten, en ook de Volkenbond.¹²⁸ Deze laatste wierp zich op als belangrijk internationaal orgaan tegen de verspreiding van (geslachts)ziekten en mensen-

handel. Dit laatste kwam onder andere neer op de handel in vooral jonge meisjes en vrouwen voor de seksindustrie. Sinds het schandaal rond de 'handel in blanke slavinnen' had België, als een van de enige landen naast Frankrijk waar het reglementarisme nog bestond, al heel wat negatieve aandacht naar zich toegetrokken.¹²⁹

In dat opzicht verbindt Catoire het verval van de rol van de zedenpolitie ook met de toenemende medicalisering van het prostitutiebeleid in de naoorlogse periode.¹³⁰ Langdurige kritieken op het reglementarisme, de explosieve groei van geslachtsziekten tijdens de Eerste Wereldoorlog en een niet onbesproken zedenpolitie zorgden zo uiteindelijk voor een nieuwe aanpak van de (venerische) gevolgen van prostitutie.

Ainsi, là où le réglementarisme du 19ème siècle avait assis l'omnipotence de la police des mœurs tant en matière de contrôle des mœurs et de l'ordre public que de surveillance sanitaire – les médecins tenant le rôle d'auxiliaires de l'appareil policier – le néo-réglementarisme grandissant impose le modèle du dispensaire, structure médicale (et sociale) autonome et « pièce maîtresse de la lutte antivénérienne dans l'entre-deux-guerres ».¹³¹

De inrichting van medische consultatiebureaus voor de bestrijding van venerische ziekten in de gemeenten Laken, Molenbeek, Sint-Joost en Schaarbeek voor de bestrijding van geslachtsziekten symboliseerde de nieuw uitgedragen visie, en gelijktijdig de afbouw van de rol van de zedenpolitie. Daarnaast maakte ook de feministische beweging er haar strijdpunt van om de regulering van prostitutie – als opgelegd door mannen en waarvan vrouwen het slachtoffer waren – aan te vechten. Daarbij kwam ook de zedenpolitie zelf

126. BENOÎT MAJERUS, *Occupations et logiques policières. La police Bruxelloise en 1914-1918 et 1940-1945*, Brussel, 2007, 62-78.

127. Wet van 21 augustus 1948 tot de afschaffing van de officiële reglementering van prostitutie, *BS* 13-14 september 1948, 7352-7354.

128. CHRISTINE MACHIELS, *Les Féminismes et la prostitution (1860-1960)*. Voor Nederland, zie het werk van MARTIN BOSSENBOEK & JAN KOMPAGNIE, *Het mysterie van de verdwenen bordelen*, Amsterdam, 1998.

129. MAGALY RODRÍGUEZ GARCÍA, "Doe het licht maar uit (1918-1970)", in ELWIN HOFMAN, MAGALY RODRÍGUEZ GARCÍA & PIETER VANHEES (eds.), *Seks voor geld. Een geschiedenis van de prostitutie in België*, Amsterdam, 2022, 173-178.

130. GUILLAUME CATOIRE, *Médicalisation et contrôle de la prostitution*.

131. *Idem*, 27.

in het vizier. Zo gaf de radicale feministe Hubertine Auclair te kennen dat vrouwen slechts via het verwerven van kiesrecht de macht zouden verkrijgen “d’abolir la police des mœurs”.¹³²

VI. Conclusie

Met deze bijdrage hebben we ons verdiept in een specifieke speler die deel uitmaakte van een bredere professionaliseringstendens binnen het Belgisch politieapparaat, de zedenpolitie. De focus lag op de Brusselse casus, waarbij de totstandkoming, rol en werking van de zedenpolitie gekaderd werd binnen de aanpak van prostitutie via het reglementarisme. Stedelijke en beleidsmatige transformaties lagen aan de basis van de totstandkoming van deze gespecialiseerde dienst die, zoals we hebben gezien, niet zelden door zijn optreden in vraag werd gesteld. Vooral de aanpak van stedelijke fenomenen die als bedreiging voor de openbare orde werden gezien, oefenden een grote impact uit op het politionele apparaat. In België vormde net Brussel, gelet op de grootstedelijke context en vraagstukken, een interessante casus om de vroege totstandkoming van de zedenpolitie in vergelijking met andere steden te verklaren.

Uiteindelijk zou de instelling en haar rol binnen het toezicht op de prostituees onder toenemende kritiek in verval geraken. Hoewel dit als een geleidelijke evolutie kan worden beschouwd, zorgde de internationale aandacht van het schandaal inzake de zogenaamde ‘handel in blanke slavinnen’ voor een omslagmoment in de visie op het beleid van het reglementarisme en het toezicht dat de zedenpolitie uitoefende op prostituees en hun medisch parcours. Ook in dat opzicht maakte de toenmalige politiewerking het voorwerp uit van maatschappelijk debat. De legitimiteit van het gespecialiseerde politietoetreden hing af van het maatschappelijk draagvlak. Op het einde van de negentiende eeuw zorgde de zedenpolitie voor

een duidelijker negatief imago van de Brusselse politie door allerlei wantoestanden en schandalen. Willekeur, corruptie, nalatigheid en medeplichtigheid die jaren aansleepten, resulteerden in een niet te overkomen crisis. Dit schandaal en de internationalisering ervan verstoorde de werking van de zedenpolitie ernstig en leidde tot het ontslag van de toenmalige burgemeester, de hoofdcommissaris van de politie en enkele andere officieren van de zedenpolitie. Dat dit schandaal tot de internationale bijeenkomst ter onderdrukking van de handel in vrouwen, gehouden te Parijs in 1902, en finaal tot de afschaffing van de zedenpolitie, heeft geleid, hoeft niet te verwonderen. Daarnaast waren eveneens de ontwikkelingen tijdens en direct volgend op de Eerste Wereldoorlog bepalend. De groeiende medicalisering en het definiëren van prostitutie als een gezondheidskwestie, eerder dan als moreel en politioneel vraagstuk, bevorderden tijdens het interbellum de betrokkenheid van medische actoren en instanties, ten nadele van de zedenpolitie.

Er is al wat historisch werk verricht over de praktijken van de Brusselse (zeden)politie in de context van de aanpak van prostitutie, maar dat blijft beperkt en bijkomend archiefonderzoek is daarom aangewezen om de rol en werking van de zedenpolitie beter te begrijpen. Er zijn al goede aanzetten in die richting met het verzamelwerk van Chaumont en Machiels.¹³³ Daarnaast legt recent onderzoek naar het optreden van de Antwerpse zedenpolitie andere interessante lokale facetten van deze politiegeschiedenis bloot.¹³⁴ We kunnen slechts onze hoop uitdrukken dat ook voor de Brusselse casus dergelijk grondig archiefwerk zal worden verricht in de nabije toekomst. De geschiedenis van deze politiediensten in België kan ons immers veel leren over de wijze waarop moderne gespecialiseerde diensten een belangrijke plaats verwierven binnen de bredere instelling van de politie als antwoord op toenmalige en hedendaagse maatschappelijke fenome-

132. CHRISTINE MACHIELS, *Les Féminismes et la prostitution (1860-1960)*, 91.

133. JEAN-MICHEL CHAUMONT & CHRISTINE MACHIELS (eds.), *Du sordide au mythe*.

134. TUUR BISSCHOP, ‘De ruimtes van onzedelijkheid. Een sociaal-ruimtelijke analyse van het optreden van de zedenpolitie in Antwerpse buurten, 1948-1953’, *Stads geschiedenis*, in druk.

nen. Het is via nieuw en omvangrijk archiefonderzoek dat we voor onze hoofdstad de functie van de zedenpolitie en haar dagelijkse interacties met de bevolking verder kunnen doorgronden. Dit moet ons in staat stellen om, eerder dan via een top-down benadering de algemene politie-

geschiedenis in België te herschrijven, net van onderuit nieuwe inzichten aan te reiken. Tegelijk kan deze beweging er voor zorgen dat de lokale, dagelijkse politiepraktijk uit het verleden een meer centrale plaats kan krijgen in historisch-criminologische analyses van het politiewezen.

Jonas Maas (1998) behaalde in 2021 zijn diploma Master in de Criminologische Wetenschappen aan de Universiteit Gent. Hij is als doctoraatsonderzoeker verbonden aan het Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal recht, faculteit Recht & Criminologie, Universiteit Gent. Zijn doctoraatsonderzoek houdt een criminologische studie in naar de private opsporingssector in België, waarbij de naoorlogse ontwikkelingen in beleid, regulering en aard van de sector in kaart gebracht worden. Daarnaast situeren zijn onderzoeksinteresses zich in de brede private veiligheidssector, plural policing, publiek-private samenwerking en historische criminologie.

Pieter Leloup (1981) is docent aan het Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), faculteit Recht & Criminologie, Universiteit Gent, evenals aan de onderzoeksgroep Crime & Society (CRiS) van de faculteit Recht en Criminologie van de Vrije Universiteit Brussel. Zijn onderzoek focust op private veiligheidszorg, verschuivingen in onder meer het Belgische veiligheidsbeleid en -denken over de tijd heen en de discipline van de historische criminologie.